

ÉVFORDULÓK

A ZENETUDOMÁNYI INTÉZETBEN

2023

A HUN-REN BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT ZENETUDOMÁNYI INTÉZET
tudományos konferenciája

2023.
*november 30 –
december 1.*

HUN-REN BTK ZENETUDOMÁNYI INTÉZET, BARTÓK TEREM
1014 BUDAPEST, TÁNCSICS MIHÁLY UTCA 7.

NOVEMBER 30.

CSÜTÖRTÖK

2023

9.30–10.20

Megnyitó – Richter Pál

Bevezető előadás – Grabócz Márta:

A *Musica mundana* és a *Melódia* története – Szabolcsi Bence típusainak helye és jelentősége a mai zenetudományban

10.30–13.00 ELNÖK: KIM KATALIN

Papp Ágnes: Szabolcsi Bence és a Balassi–strófa dallamai –

Eredet- és értelmezéskérdések egykor és ma

Sipos János: Szabolcsi Bence és a magyar népzene keleti kapcsolatai – néhány gondolat

Lipták Dániel: Szabolcsi Bence és Dincsér Oszkár esete a kvintváltó pentaton dallamokkal

KÁVÉSZÜNET

Büky Virág: Este a székelyeknél – Furulyaszó Bartók műveiben

Fekete Miklós: A francia hatás Lajtha László írásaiban és kompozícióiban

EBÉDSZÜNET

14.30–16.20 ELNÖK: DOMOKOS MÁRIA

Szabó Ferenc János: Minisztériumi gramfonakció „a magyar zene védelmében”

– His Master's Voice, 1928

Riskó Kata: A régi magyar dal megszólaltatásának kísérletei az 1920-as években

Szabó Balázs: *Apollo és Diána* – Szabolcsi Bence dalkiadványáról

Sziklai Sára: Szabolcsi Bence és a hazai régizenejáték kezdetei

KÁVÉSZÜNET

16.30–18.00 ELNÖK: FELFÖLDI LÁSZLÓ

Richter Pál: Kodály Zoltán, az IFMC elnöke 1961–1967

Gergely Zoltán: Tudományos együttműködés a Kolozsvári Folklórintézet

és az MTA Népzenekutató Csoport, illetve annak jogutódai között

Tóth-Knapecz Kata–Horváth-May Dániel–Szabó Bálint:

Martin György örökségének gondozása a BTK Zenetudományi Intézetben

DECEMBER 1.

PÉNTEK

2023

9.30–10.10 ELNÖK: RICHTER PÁL

Bevezető előadás – Pávai István: Emlékeim Martin Györgyről

10.10–11.00 ELNÖK: RICHTER PÁL

Németh László: Martin György és Kallós Zoltán együttműködése –

A gyimesi csángók táncélete és táncai című tanulmány születése

Korom Alexandra: Párhuzamos metszetek –

Bepillantás Martin György és Kurt Petermann levelezésébe

KÁVÉSZÜNET

11.10–12.30 ELNÖK: RISKÓ KATA

Brauer–Benke József: Lajtha László organológiai vizsgálódásai

Kővári Réka: Az akadémiai népzenekutatók római katolikus magyar népelemekgyűjteményei

Pásku Veronika: Zerkula Jánossal készült gyűjtések a BTK Zenetudományi Intézet Archivumában

EBÉDSZÜNET

14.00–15.20 ELNÖK: LIPTÁK DÁNIEL

Varga Sándor: Gondolatok a mezőségi táncdialektus belső tagolódásáról

Karácsony Zoltán: A kalotaszegi férfitáncok különböző típusai

Lázár Katalin: Népi játékok a Népzenekutató Csoportban és a Zenetudományi Intézetben

KÁVÉSZÜNET

15.30–17.30 ELNÖK: VARGA SÁNDOR

Keresztény Csenge: Martin György két gyűjtőútjának kutatástörténeti jelentősége

Bondea Vivien: Martin György moldvai táncgyűjtései Magyarországon és Romániában

Székely Anna: A néptáncutatás és a revival mozgalom

Felföldi László: A rokonnépi néptáncutatás a Népzenekutató Csoportban és a Zenetudományi Intézetben

Az előadások összefoglalói

Bondea Vivien

Martin György moldvai táncgyűjtései Magyarországon és Romániában

A moldvai magyarok tánc kultúrája nem tekinthető kiemelt kutatási témának a magyarországi táncfolklorisztika 20. századi történetében. A hazai tánc kutatás számára a rendszerváltás előtt azon Baranya megyei településeken adódott lehetőség a moldvai magyar táncok vizsgálatára, ahová moldvaiak települtek a második világháború idején. Csoportos és egyéni előkészítő terepmunkák után a kitelepültek táncairól több filmfelvétel is készült Martin György irányítása mellett az 1950-es években. Moldva múlt századi tánc kultúrájának alapos megismerését a romániai táncfolklorisztika is elmulasztotta, azonban a BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivumában találhatunk három táncfilmet, melyek a Román Tudományos Akadémia bukaresti folklorintézetének munkatársai, Anca Giurchescu és Don Radu, valamint Martin György közös moldvai terepmunkájáról tanúskodnak. Ezek a filmek az 1960-as években román és cigány nemzetiségű közösségekben kerültek rögzítésre, tehát a moldvai magyar falvakat nem érintették a kutatók, azonban a nemzetközi együttműködésben megvalósuló kutatás napjainkban is példaértékkel szolgál. Az előadás célja bemutatni Martin György Magyarországon és Romániában végzett moldvai táncgyűjtéseinek körülményeit, módszertanát és eredményeit a táncfilmek, valamint a terepmunkákról származó kéziratok tükrében.

Brauer-Benke József

Lajtha László, az organológus

A Kossuth-díjas magyar zeneszerző, népzene kutató és zenepedagógus Lajtha László sokoldalú munkásságában gyakran háttérbe szorul, hogy nevéhez fűződik az etnomuzikológiai vizsgálódások egyik kevésbé kutatott témakörének tekinthető organológia, vagyis a hangszertörténet-kutatás megindítása. Lajtha az általa kutatott többi témakörhöz képest rövid ideig tartó munkálkodása alatt is jelentős tudományos eredményeket produkált ezen a területen. Joggal nevezhetjük a honi organológiai kutatások úttörőjének, mert összességében meghatározta a népi hangszerek történeti kutatásának máig ható módszertani alapvetését, miszerint adott hangszertípus eredetének vizsgálatát nem elégséges pusztán a recens néprajzi analógiák, vagy az ikonográfiai adatok vélt hasonlósága alapján vizsgálni. Csak az írott források, az etimológiai és tárgymorfológiai vizsgálatok és nem utolsósorban a környező népek hangszer kultúrájáról összegyűjtött adatok együttese képes ugyanis feltárni azokat az összefüggéseket, amelyek komparatív etno-organológiai vizsgálatokhoz szükségesek.

Fekete Miklós

A francia hatás Lajtha László írásaiban és kompozícióiban

Lajtha László zenei ízlését és kompozícióinak stílusát meghatározták a párizsi zenei élmények, illetve Debussy és Ravel alkotásainak alapos tanulmányozása. A számos zenei hatás és stílus fonatában már az ifjúkori kompozícióktól kezdődően szerves elemként van jelen a francia stílus. Magyarországi viszonylatban, mestereinek és kortársainak életművével ellentétben ez a hatás hosszantartó, az egész életművet többé-kevésbé átszövő jelenségnek bizonyult. Jelen tanulmány megpróbálja egyrészt összefoglalni – a megjelent Lajtha-írásokra támaszkodva – a zeneszerző impresszionizmusról, francia zenei stílusról alkotott véleményét és álláspontját, másrészt igyekszik zenetudományi szempontból rávilágítani olyan dallamformálási, harmónia-használati, formaalakítási, hangszerelési stílusjegyekre, melyek a hangszeres és zenekari alkotásokat áthatják, és melyek eredője az impresszionisták művészetében lelhető fel.

Felföldi László

A rokonnépi néptánckutatás a Népzene kutató Csoportban és a Zenetudományi Intézetben

A rokonnépi népzene tudományi kutatások – ha Kodály mari népzenei kiadványok iránti érdeklődését vesszük alapul – lassan száz évre tekintenek vissza. Az elmúlt száz évben Vikár László, Szomjas-Schiffert György, Vargyas Lajos, később Sipos János helyszíni gyűjtései és a folyamatosan szaporodó népzenei kiadványok egy jelentős kutatási terület kialakulását eredményezték a Zenetudományi Intézetben. Ennek keretében jelent meg az egyes finnugor és törökös népek népzenejét bemutató monográfia-sorozat. Ez adott teret a lapp népzene helyszíni vizsgálatának, s a rokonnépi szemlélet elmélyítésére vonatkozó szakmai vitáknak. Az öt évenként megrendezett nemzetközi finnugor kongresszusok és alkalmanként a Nemzetközi Állandó Altajisztikai Értekezlet égíse alatt megrendezett évenkénti konferenciák lehetővé tették az eredmények szélesebb körben való megismertetését is.

Összehasonlítva ezzel, a néptánckutatásban sokkal lassabban alakult ki a rokonnépi érdeklődés és kisebb intenzitással kezdődött a tapogatózó kutatás. Ennek első megjelenését a nyelvészként is elismert Réthei Prikkel Mariánál és a népzene kutató Lajtha Lászlónál láthatjuk a 20. század első évtizedeiben. Martin Györgynek és generációjának minden energiáját lekötötte a magyar és a Kárpát-medencei összehasonlító néptánckutatás. Ezért örült Martin, amikor 1972-ben fölkerestem őt, s jeleztem neki kutatói ambíciómat. Ismerve orosz és angol nyelvtudásomat, fő feladatombul a

dél-alföldi vegyes etnikumú lakosság hagyományos táncainak kutatását és az orosz-országi rokonnépi tánckutatást jelölte meg. Jó alkalom kínálkozott erre, amikor 1972 őszén és telén nyelvyakorlaton vettem részt az akkori Leningrádban. Ez alkalmat adott a Szaltikov–Scsedrin könyvtár 18–19. századi rokonnépi anyagának áttekintésére és egy körülbelül tíz napos észak–nyugat szibériai helyszíni tájékozódásra. Ezek eredményeiről számoltam be egy előadás keretében az 1975. évi budapesti Finnugor Kongresszuson, amit Martin György is meghallgatott. Ettől kezdve Martin fölkért az akkori Szovjetunió néptáncairól megjelenő szakirodalom (nem csak a rokonnépi) követésére, ismertetésére. A Volga–vidéki népek táncagyományának helyszíni tanulmányozására csak Martin halála után, az 1990-es évek elején kerülhetett sor az előadás szerzője, Pálfy Gyula és részben Lázár Katalin közreműködésével.

A szerző előadásában a néptánckutatás keretében kialakuló rokonnépi szemlélet megjelenéséről számol be a Zenetudományi Intézet egykori tánckutatójaként.

Gergely Zoltán

Tudományos együttműködés a Kolozsvári Folklórintézet és az MTA Népzene kutató Csoport, illetve annak jogutódai között

A kolozsvári népzene kutatók, elsősorban a kedvezőtlen politikai helyzet miatt, kénytelenek voltak hosszú ideig elszigetelve dolgozni a budapesti szakemberektől. Noha néhány személyes kapcsolat létrejött már az 1950–60-as években, az elzártság jege az 1989-es rendszerváltás után tört meg. Előadásomban az évek során létrejött szakmai és baráti kapcsolatok ismertetése mellett az intézeti együttműködések eredményeire is szeretnék reflektálni.

Grabócz Márta

A Musica mundana és a Melódia története – Szabolcsi Bence típusainak helye és jelentősége a mai zenetudományban

Somfai László a *Zenetudományi dolgozatok* 2000-es számában „kutatástörténeti visszatekintésként” írt a Szabolcsi-féle „zenei köznyelv” gondolatának utóéletéről. Ekkor a jogos kérdésfelvetés a következő volt: „Mármost miért nem keltett jelentős visszhangot a (...) zenei köznyelvelmélet?” (27. o.) A fordítások és – ha voltak is –, olvasottságuk hiányán túl Somfai nagyon pontosan fogalmazza meg az egyik legfőbb okot. „A háború után magára találó zenetudományt óriásprojektek kötötték le: összkiadások, műfaj történeti és repertoár-alap kutatások, a gyökerekig, a zeneszerző koráig visszanyúló dokumentumgyűjtés (...)”

1994-ben, *Szabolcsi Bence* című hatalmas monográfiájában (II. kötet) Kroó György ugyanezeket a kérdéseket feszegeti, és végkövetkeztetése is hasonló (a *Melódia* történetének külföldi fogadtatása és az 1968-as angol cikk visszautasítása kapcsán): „[ez] konkretizálja számunkra a 60–70 éves Szabolcsi és a zenetudományi világtrend egyre erőteljesebb divergenciáját.” (638. o.)

Mindez az 1960–1980-as évek tanulsága. 1990 után azonban J. Kerman 1985-ös könyve nyomán (*Contemplating Music: Challenges to Musicology*, Harvard UP) elindult egyfajta paradigmaváltás az angolszász zenetudományban. 1999-ben jelent meg (Nicholas Cook és Mark Everist szerkesztésében) az első nagy angol antológia az új szemléletmódokról (*Rethinking Music*, Oxford UP, 592 oldal). Leonard Ratner tanítása a klasszikus zene típusairól, toposzairól tanítványai révén, Kofi Agawu, Wye J. Allanbrook, Janet M. Levy munkáiban, 1990 után ért be az Egyesült Államokban (pl. *Convention in Eighteenth and Nineteenth Century Music: Essays in Honor of Leonard G. Ratner*, Pendragon Press, 1992).

Ez az új szemléletmód az állandók (konstansok), a típusok, a közhelyek (toposzok) használatát állította előtérbe a zenei elemzésben, egy stílus ismeretét ezektől tette függővé. Kofi Agawu és mások a „toposzelméletet” használják 2005 után (lásd: megkésétt intonációelmélet). Érdekes módon Ratner típusai – a *Musica Mundana* tanúsága alapján – szinte teljesen egybeesnek Szabolcsi típusaival.

Az előadás egyrészt az azonosságokra hívja fel a figyelmet (Monelle, Mâche, Agawu, Brown típusai és definíciói), másrészt arra, hogy Szabolcsi munkái, kategóriái mennyire finomítják, árnyalják, pontosítják az „új” elemzési módszereket (példa: Mozart K. 309 és K. 332 I. tétele).

Karácsony Zoltán

A kalotaszegi férfitáncok különböző típusai

A közép-erdélyi Kalotaszeg több nemzetiségű lakosságának gazdag férfitánc kultúrája régóta felkeltette a magyar táncfolklorisztika érdeklődését. Sajnos a – bizonyos mértékig előrehaladottnak tekinthető – hazai kutatási eredmények nem segítettek elő a nemzetközi (román, cigány) együttműködés fellendülését. Pedig egyértelműen kijelenthető, hogy nem tárhatjuk fel a helyi férfitáncok tánc-, tánczenei-, és műfaji elterjedtségét, történetét és formai tulajdonságait a román sűrű- és ritka legényes, illetve a cigány férfitáncok ismerete nélkül.

A kalotaszegi férfitáncok interetnikus kapcsolatainak kutatásához mindenképpen szükséges a különböző tánc típusok egzakt, többoldalú, az etnikus változatokig részletezett elkülönítése, a különböző nemzetiségek által kialakított és hagyományozott férfitáncok árnyalatbéli különbségeinek és különfejlődésének meghatározása.

Vizsgálatunk elsődleges célja, hogy meghatározza az általánosan ismert sűrű és ritka legényes, valamint a szórványosan előforduló verbunk motivikai-szerkezeti különbségeit és hasonlóságait. Az elemzett táncok válogatásánál igyekeztük olyan előadók rögtönzéseit kiválasztani, akiknél mind a gazdag típusismeret, mind a táncos „többnyelvűség” is felfedezhető.

Keresztény Csenge

Martin György két gyűjtőútjának kutatástörténeti jelentősége

Mesterszakos diplomamunkámban Martin György és magyar, illetve román munkatársainak 1969-es gyűjtőkörútjának feltárására vállalkoztam. Kutatásomban arra helyeztem a hangsúlyt, hogy minél szélesebb forrásbázist használjak fel és a régóta használatban lévő forrástípusokat új perspektívából közelítsem meg. Az 1969-es gyűjtőút feltárásának fő eredményei közé tartozik, hogy a táncfilmekből sokkal több információ nyerhető ki, mint amivel eddig foglalkozott a tánc kutatás. Például a filmleíró jegyzőkönyvek mellett egyéb kéziratok dokumentumok vizsgálata és ismerete is elengedhetetlen a filmszalagokon látható táncok értelmezéséhez.

2023 őszi félévében kezdtem doktori tanulmányaimat, amely során az 1950-es években végzett szabolcs-szatmári gyűjtőmunka eredményeit és körülményeit vizsgálom, hasonlóan az 1969-es gyűjtéshez. Jó összehasonlítási alapot képezhet ennek a két vállalkozásnak a feltárása: hogyan változott a 20. század második felében a magyar néptánc kutatás terepmunka-módszere és célkitűzései?

Mindkét gyűjtőút nagy mennyiségű filmszalagot, magnószalagot tartalmaz, sok fénykép és kézirat kapcsolódik hozzájuk. Kutatásomhoz az archívumi források mellett a gyűjtésben résztvevő kutatók kéziratok hagyatékait is felhasználom: Martin Györgyét, Andrásfalvy Bertalanét, Pesovár Ernőét és Pesovár Ferencét, Maáczi Lászlóét.

Az erdélyi terepmunkával kapcsolatban korábban nem jelent meg publikáció. A szabolcs-szatmári tánc kultúrával pedig néhány a gyűjtéssel egykorú tanulmány, valamint Ratkó Lujza későbbi kutatásai foglalkoznak, de a térség tánc kultúrájáról, kutatástörténetéről tudomásom szerint még nem készült nagyobb összefoglaló munka. Előadásomban tehát elsősorban ezt a két gyűjtést szeretném bemutatni és kutatástörténeti jelentőségükre rávilágítani a rendelkezésre álló források alapján.

Korom Alexandra

Párhuzamos metszetek – bepillantás Martin György és Kurt Petermann levelezésébe

1957-ben Martin György kortársa, a németországi tánckutató, Kurt Petermann Lipcsében a néptánc népszerűsítésére céljából megalapította táncarchívumát, amely fokozatosan a tánc- és mozgáskultúra minden területének egyik fontos dokumentációs- és kutatóközpontjává nőtte ki magát. 1975-ben az intézmény a kelet-berlini Művészeti Akadémia egyik fiókintézményévé vált. Ezzel párhuzamosan Magyarországon is létrejött és 1974-ben elnyerte mai formáját a Zenetudományi Intézet, ahol Martin mint vezető néptánckutató dolgozott. A lipcsei tudós Magyarországon az itthoni sváb településeken végzett tánc- és népdal gyűjtéseiről ismert. Kevésbé köztudott, hogy Petermann másik törekvése az volt, hogy összegyűjtse a különféle táncműfajokról, tánc történeti adatokról, tánczenéről szóló, német nyelven megjelent írásokat a szocialista országokban annak érdekében, hogy azokat egy többkötetes táncbibliográfiai kiadványában közölje.

A tánc iránti elköteleződésüknek köszönhetően találkozott a keleti blokk két neves folkloristája, akik először szakmai, majd baráti kapcsolatot ápoltak egymással. Hiánypótló tevékenységet végeztek nemcsak saját országuk, hanem egymás számára is. Munkásságuk szinte párhuzamosan haladt és fejlődött, és útjuk vége is hasonló módon és közel ugyanakkor, tragikus hirtelenséggel fejeződött be. A két kutató kapcsolatáról ugyan kevés információ áll rendelkezésünkre, előadásomban mégis arra vállalkozom, hogy rekonstruáljam és ismertessem szakmai és baráti viszonyukat, valamint együttműködésük eredményeit a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet Martin György Kézirattárában fellelhető levelezések és dokumentumok alapján.

Kövári Réka

Az akadémiai népzene kutatás római katolikus magyar népénekgyűjteményei

Előadásomban a Zenetudományi Intézet Népzene- és Néptánckutató Osztály és Archivum anyagában, pontosabban az ún. Központi Népzenei Gyűjteményben, valamint a népzenei osztály kéziratárában lévő népénekanyagról adok tájékoztatást. A téma szempontjából természetesen megkerülhetetlen a Népzenekutató Csoport megalakulása előtti népénekgyűjtés, ami a Néprajzi Múzeum keretei közt valósult meg. Az ismert, korai népénekgyűjtők (Kodály Zoltán, Lajtha László és csoportja, Kiss Lajos, Domokos Pál Péter, Rajeczky Benjamin) mellett az 1950-es és '60-as évek fordulóján igen jelentős anyagot örökölt meg Forrai Magdolna Gregoria nővér és nyomában

Vikár László. A következő generációk (Dobszay László, Szendrei Janka, Ullmann Péter Ágoston, Domokos Mária, Paksa Katalin, Németh István, Kővári Réka) értékes és mennyiségében lényeges dokumentációval és hangfelvétellel gyarapították a magyar népénekgyűjteményt. Idővel a központi népzenei gyűjtések mellett számos, elsősorban néprajzi gyűjtő végzett olyan, népénekeket is érintő munkát, ami vagy bekerült az intézet gyűjteményébe (pl. Kallós Zoltán, Erdélyi Zsuzsanna, Tanczos Vilmos, Harangozó Imre), vagy éppen – jobb esetben – csak tudomásunk van róla (a magángyűjtők mellett például egyetemi hallgatók szervezett gyűjtései is szolgálhatnak számunkra népénekekre vonatkozó adatokkal, hangfelvételekkel, kéziratokkal, információkkal). Ezekon túl gyűjtések, hagyatékok révén, eredeti vagy másolat formájában, a népzenei osztály kézirtárában kézirtos énekeskönyvek is találhatóak. A legfontosabb gyűjtők, földrajzi területek, gyűjtési irányok rövid áttekintése után a székelyföldi ún. Szentföld több gyűjtőre és évtizedre kiterjedő gyűjtési folyamatát kívánom bemutatni.

Lázár Katalin

Népi játékok a Népzenekutató Csoportban és a Zenetudományi Intézetben

A Népzenekutató Csoport máig (valójában tegnapig) tartó történetéhez hozzátartozik a népi játékok kutatása, amelynek eredményeképpen a *Magyar Népzene Tárának* első kötete az 1951-ben megjelent *Gyermekjátékok*. 1951 előtt Kerényi György kezelte a népi játékok gyűjteményét; ő volt a *Gyermekjátékok* kötetének sajtó alá rendezője. A játékdalok zenei rendezését Járdányi Pál végezte el, Kerényi pedig kialakított és közölt egy cselekmény szerinti rendet. Járdányi és Kerényi rendszere a gyűjteményben fizikailag nem érvényesült, a támlapok ilyen rendezése a későbbiekben nyomokban sem volt felfedezhető.

Kerényi után Borsai Ilona vette át a játékgyűjtemény gondozásának és kutatásának feladatát. Ő nem törekedett átfogó rendszer kialakítására: tanulmányai, könyvei elsősorban a játékok pedagógiai felhasználását segítették, valamint a játékok zenei vonatkozásait és a szövegekben rejlő néprajzi tanulságokat ismertették. Számos játékkal részletesen foglalkozott, s ezeknek változatait egybegyűjtötte, de az anyag nagyobb része rendezetlen maradt. Írásaiban részben a MNT I. dallam-, illetve játékrendjéhez igazodott, részben más rendet követett, a gyűjtőmunka és a játékközlések mellett átfogó rendszerezés azonban nem készült.

Borsai Ilona javaslatára 1980-ban kaptam meg a játékgyűjtemény kezelésének feladatát. A terület nem volt ismeretlen számomra, korábban is foglalkoztam népi játékokkal, de a valódi munkát ekkor kezdtem. Hamar kiderült számomra, hogy a kutatás érdekében rendszert kell kialakítani a játékgyűjteményben, ahogy az is, hogy ez a rendszer nem lehet zenei alapú, mert a népi játékok nagyobb részének nincs dallama.

Így hoztam létre a népi játékok játékmagon alapuló típusrendjét, amely a kutatásnak és az oktatómunkának egyaránt segítségére volt. Munkámnak folytatója nincsen, ezért „tegnapig tartó” a történet.

Lipták Dániel

Szabolcsi Bence és Dincsér Oszkár esete a kvintváltó pentaton dallamokkal

Az 1930-as években Szabolcsi Bence megkezdte a magyar népzene őstörténetével kapcsolatos publikációinak sorát, amelyek az életmű határozottan elkülönülő vonulatát adják. Az *Ethnographia* 1940-es évfolyamában közölt, „Adatok a középzásiai dallamtípus elterjedéséhez” című cikkéhez Dincsér Oszkár, a Néprajzi Múzeum fiatal gyakornoka rövid vitacikket írt a következő évfolyamban, amely az egész cikksorozat egyik alapvető feltételezését kérdőjelezi meg. Ez a kritikus hang egyedül áll a korszak általában lelkes Szabolcsi-visszhangjával szemben, de a későbbi összehasonlító népzenei kutatások fényében Dincsér némely megérzései megállják helyüket. Előadásomban megvizsgálom az érvek és az ellenérvek hazai és nemzetközi eszmei hátterét, és megpróbálom elhelyezni a pengeváltást a korszak magyar népzene-kutatásának tudománytörténetében.

Németh László

Martin György és Kallós Zoltán együttműködése – A gyimesi csángók táncélete és táncai című tanulmány születése

Martin György széleskörű néptáncgyűjtő tevékenysége mellett kezdettől intenzív publikációs munkát is végzett, megalapozva ezzel a modern magyar néptánc-tudomány szakirodalmát. Monografikus jellegű munkái közül az első erdélyi témájú *A gyimesi csángók táncélete és táncai*, melyet Kallós Zoltánnal közösen adott közre 1970-ben.

A nagyszabású tanulmány elsősorban a két kutató 1962. májusi, néhány napos közös gyimesi gyűjtésén alapszik. Az 1961. őszi első rövid utazást követően ez volt a második alkalom, amikor Martin György eljutott Erdélybe. Mindkét útján Andrásfalvy Bertalan és Pesovár Ferenc társaságában érkezett, Kallós szervezte számukra a gyűjtéseket Kalotaszegen, a Kis-Szamos mentén és Mezőségen. Kallós Zoltán ekkor már évek óta Gyimesben élt és gyűjtött, a budapesti tánckutatókat tehát ide is elhívta. Az ekkor készült táncfilmekben túlmenően jelentős hangszeres és énekes népzenei anyagot is gyűjtöttek.

Kallós és Martin együttműködése máig érvényes példát ad arra, hogy a népzene- és a néptánckutatás egymást segítve érheti el a legjobb eredményeket. Előadásomban a gyimesi tanulmány keletkezésének előzményeire vonatkozóan fellelhető adatokon keresztül mutatom be a kivételes szerzőpáros közös munkáját.

Papp Ágnes

Szabolcsi Bence és a Balassi-strófa dallamai – eredet- és értelmezés-kérdések egykor és ma

Szabolcsi Bence 1931-ben tette közzé tanulmányát a 16. század magyar históriás énekeiről, s ehhez csatolta a Hoffgreff-énekeskönyv dallamainak kritikai kiadását, valamint függelékként a Balassi-strófára vonatkozó adattárát. Néhány évvel később újabb zenei megfigyeléseket fűzött a Balassi-vers történetéhez, mégpedig Trostler József és Kodály Zoltán utalásai nyomán.

Irodalomtörténészek és zenetörténészek az 1930-as és '40-es években a Balassi-féle hármas kompozíció eredetére igyekeztek rámutatni, értelemszerűen előtérbe helyezve a rím szerkezetet mint a 19-es nagysorok kissorokra tagolódó Balassi-sor-ként való értelmezésének kulcsát. Így lehetséges forrásként felmerültek többek között a német Minnesang, a középlatin egyházi szekvenciaköltészet és a francia nyelvű genfi zoltárok strófaformái, de e hármat végül közel sem egyforma súllyal tárgyalták. *A magyar vers* című, 1948-ban megjelent könyvében pedig éppen az a Horváth János foglalta össze némiképp szkeptikusan (és igen frappánsan) a Balassi-versszak addigi kutatástörténetét, akinek megjegyzése annak idején kiindulásul szolgálhatott Szabolcsi számára.

Mai szemmel nézve előremutatónak tűnik a cseh testvérek német nyelvű énekeinek Trostler kezdeményezte és Szabolcsi által folytatott vizsgálata az 1566-ban Ivančicében megjelent énekeskönyv alapján. A magyarországi korai protestáns énekköltés, amely sok más mellett nyilvánvaló háttere volt Balassi költészetének, feltehetően jelentős mértékben támaszkodott erre az énekanyagra. Kiemelt figyelmet érdemes szentelni tehát a 16. század közepének cseh-morva énekei között nemcsak a genfi zoltárokkal kapcsolatba hozhatóknak, hanem általában a rövid sorokból építkező ritka strófaformáknak, amelyekre egy Balassi-féle lengyel zoltárfordítás kapcsán Waldapfel József már 1927-ben fölhevítette a figyelmet.

Pásku Veronika

Zerkula Jánossal készült gyűjtések a BTK Zenetudományi Intézet Archívumában

Zerkula János (1927–2008) a gyimesi népzene és a táncházmozgalom megkerülhetetlen alakja volt. Virtuóz hegedűtudása, kifejező előadásmódja, és óriási, egyben igen sokszínű repertoárja egyaránt hozzájárult ehhez. Az 1960-as évektől kezdve az elsők között gyűjtött tőle Martin György, Kallós Zoltán és Pesovár Ferenc, majd a táncházmozgalom kibontakozásának révén egyre több kutató, később pedig lelkes népzenekedvelő jutott el hozzá. Ezen időszaktól kezdve a gyűjtési technológia folyamatos fejlődésének köszönhetően a vele készült felvételek mennyisége jelentősen megnőtt, ám azok néprajzi hitelessége sok esetben megkérdőjelezhetővé vált, mivel számos – hagyománytól jelentősen eltávolodott – helyszínen gyűjtöttek tőle Magyarországon és külföldön egyaránt. Éppen emiatt a Zenetudományi Intézetben fellelhető anyag különleges jelentőséggel bír a hegedűs előadásmódjának és repertoárjának vizsgálata szempontjából, hiszen a legkorábbi felvételek lakóhelyén készültek, saját, megszokott környezetében. Ebben az anyagban a táncházmozgalom által talán kevésbé ismert kuriózumok is megtalálhatók, például van olyan felvétel, ahol Zerkula hegedűkíséret nélkül énekel, máshol pedig fiával, Zerkula Györggyel játszik együtt.

Kutatásomban a rendelkezésre álló – nem csekély mennyiségű – zenei anyag áttekintésén túl kísérletet teszek annak értékelésére is, mivel a hozzáférhető interjúk, szöveges anyagok sok esetben lehetőséget adnak a gyűjtés módszertanának mélyebb vizsgálatára. A zenei, műfaji összegzésen kívül megvizsgálom, hogy az egyes gyűjtők milyen céllal gyűjtöttek Zerkula Jánostól, és ezek az anyagok milyen publikációs eredményeket hoztak.

Pávai István

Emlékeim Martin Györgyről

Martin Györggyel 1974-ben találkoztam először, amikor kolozsvári zenetudományi szakos hallgatóként kerestem fel, segítséget kérve a készülő diplomadolgozatomhoz. Személyisége, szakmai tudása, segítőkészsége azonnal lenyűgözött. Ettől kezdve egészen haláláig majdnem minden évben találkoztunk néhány napra. Ilyenkor rengeteg időt szánt rám, hosszas szakmai beszélgetéseket folytattunk a lakásán és a Zenetudományi Intézetben. Legfontosabb témánk volt a népzene- és néptánc kutatás, s emellett a színpadi néptánc, meg az akkoriban kibontakozó magyarországi és erdélyi táncházmozgalom. Abban a reményben osztom meg előadásomban idekapcsolódó emlékeimet, hogy néhány apró oral history típusú adalékot szolgáltatathatok ezen témák kutatói számára.

Richter Pál

Kodály Zoltán, az IFMC elnöke 1961–1967

1961-ben a tizenötödik évében járó Nemzetközi Népzenei Tanács (IFMC) Kodály Zoltánt választotta meg harmadik elnökévé. Ugyan Kodály már a Tanács indulásakor támogatásáról biztosította a szervezetet, és melegen üdvözölte életre hívását, hivatalos szerepet nemzetközi szinten a munkájában elnökké választásáig azon túl, hogy a Tanács magyar nemzeti bizottságát (Hungarian Committee) vezette, nem vállalt. Még 1960 decemberében is, a második elnök, Jaap Kunst halálát követően az elnöki posztra felkerő levélre válaszul Kodály igyekezett udvariasan kitérni a feladat elől, de az újbóli, megerősített kérésre végül kötélnék állt, és elvállalta az elnökséget. A posztot egészen haláláig töltötte be. Életének utolsó éveiben megadatott a számára művészileg, tudományosan, a társadalmi morál, a társadalmi jó szempontjából is fontos népdal és népzene ügyét a legrangosabb nemzetközi szakmai fórumon segíteni, gondozni, és az általa jónak tartott irányba előmozdítani. Kodály a nemzetközi népzene kutatást az egyes nemzeti kutatóműhelyek hálózataként képzelte el, és arról, hogy a hálózat tagjainak milyen alapkutatási munkákat kellene végezni, a saját magyarországi kutatócsoportjának ez időszakra vonatkozó tervei tanúskodnak.

Riskó Kata

A régi magyar dal megszólaltatásának kísérletei az 1920-as években

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1928-ban közművelődési célú gramofonlemez-sorozat kiadását szervezte meg „a magyar dal védelmében”. Az a tény, hogy a sorozat végül túlnyomórészt népdalfeldolgozásokat tartalmazott, felszínre hozta a magyar zene különböző rétegeinek értékítéletével kapcsolatos ellentéteket. Haraszti Emil cikksorozatban emelt szót az ellen, hogy a parasztszenét egyedüli hiteles magyar zenének tekintsék. Bírálta Lajtha szavait is, amelyek szerint a néphagyomány a zene-történetnek az írott forrásokkal egyenrangú tanúja. Az 1920-as években Kodály többször hangsúlyozta, hogy a magyar zenei múlt megismerésében nélkülözhetetlen a népzene. Ezzel az utóbbi jelentőségét nyomatékosította egy olyan korszakban, amely nagy érdeklődéssel fordult a régi magyar zene felé, és gyakran a népdalokhoz is mint a zenetörténet emlékeihez közelített. Kodály 1925. április 2-i szerzői estjének műsorán, amely újszerű módon kizárólag népdalon alapuló műveit tartalmazta, történeti vonatkozású számok is szerepeltek. A zeneszerző a népdalest kapcsán közölt cikkeiben és nyilatkozatában igen szemléletesen vázolta fel gondolatait a teljes magyarság zenei örökségét őrző néphagyományról, amely így az egész magyarság lelkének tükre. A műsor történeti tematikájára fókuszáltak a kritikák is. Kodálynak azonban

nem elsősorban a zenetörténeti szemléltetés lehetett a célja. Említett gondolatát egyre inkább mint művészi és kulturális programot fogalmazta meg. Népdalfeldolgozásai egyrészt természetesen az új magyar műzene képviselői, amelyben a népdalok mint klasszikus zenei értékek szerepelnek. Másrészt, nyilatkozata szerint a csak népdalfeldolgozásokból álló műsorral a közönség által kevésbé ismert, egzotikumnak, vagy csak unalmasan egyformának tartott népdalkincs sokszínűségére és esztétikai értékére akarta felhívni a figyelmet.

Sipos János

Szabolcsi Bence és a magyar népzene keleti kapcsolatai – néhány gondolat

Szabolcsi Bence a két világháború között már alkotó azon tudósok közül való, akiknek a hatása a mai napig kisugárzik. Egyetemes zenetudományi munkásságán kívül nagyléptékű népzeneelméleti szakember is volt, aki hatalmas mennyiségű dallam áttekintése után széles nemzetközi zenei összefüggéseket mutatott ki.

Bartók Béla, Kodály Zoltán és mások általában szűkszavú, lényegre törő, és sokszor a személyesen gyűjtött anyagra (is) támaszkodó megállapításaihoz hasonló kijelentései mellett Szabolcsinál sokszor költőien megfogalmazott látomásszerű képeket is látunk, melyek lényeglátásukkal sok esetben ma is segítenek a népzenei folyamatok megértésében. Mindjárt az a felütés is egyéni, ahogy szokatlanul őszintén felteszi, és megválaszolja a kérdést, hogy mi várható a régi népzenei rétegek vizsgálatától: "A kutató remélheti-e, hogy feltevések kusza szövevényén keresztül, valaha megpillantja a valóságot?" Szabolcsi válasza: "Alig." – Vajon ma is ilyen szerények vagyunk-e?

Előadásomban a magyar népzene régi rétegei eredetével, valamint a finnugor-török-mongol zenei dichotómiával, elsősorban a pentaton réteggel illetve a siratókkal kapcsolatos néhány megállapítását veszem szemügyre. Főként az érdekel, hogy az e tárgyban tett kijelentései, felfedezései közül melyek állták ki az idő próbáját, illetve hogy az általa felvázolt összehasonlító elemzések közül melyeket lenne érdemes tovább vizsgálni.

Szabó Balázs

Apollo és Diána – Szabolcsi Bence dalkiadványáról

A 20. század egyik legjelentősebb magyar zenetörténésze, a fél évszázada elhunyt Szabolcsi Bence egyik legfontosabb kutatási területe a magyar zene történetének múltja és jelene volt. Idevágó munkásságát joggal tekintjük alapvető fontosságúnak: hosszabb-rövidebb tanulmányainak sora, illetve *A magyar zenetörténet kézikönyve* című összefoglalása máig a téma megkerülhetetlen szakirodalmának számít. A Kodály

osztályában professzionális zeneszerzői tanulmányokat folytató zenetudós a tudományos dolgozatok mellett az 1930-as években számos régi magyar dalt is közreadott, amelyek a kor neves énekesei, elsősorban Basíliides Mária előadásában csakhamar a szélesebb nyilvánosság előtt is ismertté és népszerűvé váltak. Az előadás e sajátos repertoárt mutatja be az 1966-ban a Zeneműkiadó gondozásában *Apollo és Diána* címmel megjelent gyűjteményes kötet elemzésével, egyaránt tárgyalva annak recepcióját, valamint izgalmas utóéletét.

Szabó Ferenc János

Minisztériumi gramofonakció „a magyar zene védelmében” – His Master’s Voice, 1928

1928-ban fordult elő először, hogy a magyar állam hanglezem-sorozat elkészítését rendelte meg egy nemzetközi lemezcégtől. A His Master’s Voice 1928 decemberében Budapesten rögzített lemezfelvételei 1929-ben kerültek forgalomba, s bár az eredeti lemezek ma is megtalálhatók köz- és magángyűjteményekben, a sorozat napjainkban csak részben, az 1981-es és 1982-es Bartók- és Kodály-centenáriumok újrakiadásai révén mondható ismertnek. A többi hangfelvétel – köztük például Lajtha és Dohnányi népdalfeldolgozásai – nemcsak kevésbé ismert, de nem is jelent meg modern hanghordozón. Sőt, valójában nem is pontosan tudjuk, hogy mely lemezekből állt a teljes sorozat és hogy mit tartalmazott annak legalább részben megvalósult folytatása.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által felkért szerkesztőbizottság tagjai között Lajtha László is helyet foglalt, s 1929 tavaszán ő ismertette a sorozatot a Magyar Néprajzi Társaság ülésén. Előadásában részletesen szölt a válogatás szempontjairól. Ha összevetjük a Lajtha által ismertetett szempontokat Klebelsberg Kuno kultuszminiszternek a beszédeiből megismerhető eredeti szándékával, feltűnik, hogy „a magyar zene védelme” érdekében meghirdetett gramofonakció tartalmi koncepciója a kezdeti felvételhez képest jócskán megváltozott. Az előadásban röviden ismertetem a lemezsorozatot, és azt a folyamatot tekintem át, amely során a gramofonakció hangsúlya a népies műzenéről az autentikus népzeneire helyeződött át, majd végső soron a modern magyar zenének biztosított megjelenési lehetőséget a nemzetközi hanglezemzpiacon.

Székely Anna

A néptánc kutatás és a revival mozgalom

A 20. századi magyar táncfolklorisztikai kutatások legfőbb feladata a fellelhető tradicionális táncok összegyűjtése, minél szélesebb körű leírása, alapvető jellemzőik meg-

határozása, a táncfajták és táncdialektusok meghatározása volt. A néptánc kutatás eredményeinek gyakorlati hasznosításának folyamata már ebben az időszakban megkezdődött. A 20. század végén kibontakozó táncházmozgalom szintén a néprajzos szakemberek, népzene- és néptánc kutatók bevonásával, segítségével indult. Martin György tudományos munkássága és gyűjtéseihez hozzáférést biztosító szerepe hatással volt a táncházmozgalom kezdeti időszakára és a néptánc hagyományt revitalizáló törekvésekre. A mozgalom ideológiai nézeteinek egyik megalapozójaként, meghatározó alakjaként tartják számon. Martin számára nemcsak a hagyományos táncok gyűjtése, elméleti vizsgálata, hanem azok terjesztése, előadása és fejlesztése is fontos ügy volt. Ezt a fajta tevékenységét a későbbi kutatók alkalmazott etno-koreológiaként tartják számon, melynek ismertetésére a szakirodalom és az ismeretterjesztő kiadványok felhasználása alapján vállalkozom. Előadásomban bemutatom a néptánc kutatás és a revival mozgalom kapcsolatának előzményeit, Martin és Timár Sándor munkásságát, végül a jelenkori helyzetre is kitérek.

Sziklai Sára

Szabolcsi Bence és a hazai régizenejáték kezdetei

Szabolcsi Bence terjedelmes és színes életművében jelentős számban találhatóak olyan írások, melyek középpontjában a régi magyar zene áll. Ezek jórésze pályája elejéről, az 1920-as és 1930-as évekből származik. Ezirányú munkásságának hatásai a hangversenypódiumokon és hangfelvételeken évtizedekkel később mutatkoztak meg legerősebben. Valószínűleg nem túlzás azt állítani, hogy az ő kutatásai és kiadványai nélkül a legkorábbi hazai historikus zenét megszólaltató együttesek sem jöhettek volna létre abban a formában, ahogyan az 1970-es évek elejétől megalakultak. A magyar régizene–reneszánsz közvetlen katalizátora lehetett az 1965-ös *Musica Hungarica* hanglemezsorozat. Az azon megszólaló dallamválogatás régizenei darabjai Szabolcsi által közreadott dallamok, és a sorozat kísérőtanulmányát is Szabolcsi írta.

A Camerata Hungarica mint az első magyarországi, régizenei repertoárra specializálódott együttes legkorábbi két lemeze, a *Chorearum Collectanea* és a *Dalok és táncok a Vietorisz–kéziratból* olyan gyűjtemények anyagaiból készültek, amelyek első tudományos igényű leírását, valamint válogatott kritikai dallamközlését Szabolcsi Bence készítette. Bónis Ferenc 1974-es kritikája a Vietorisz–lemezről elárulja, hogy a kortárs zenei írás még élénken Szabolcsihoz kötötte e 17. századi dallamok megszólalását: „Szabolcsi Bence nagy munkája – a magyar zene évszázadainak tudományos feltárása és változatos formájú népszerűsítése – mintha mostanság kerülne be a köztudatba, találkozásván egy, a régi muzsika reneszánszát kivívó általános közönség-igénnyel.” A reneszánsz táncokon és dalokon kívül Szabolcsi kutatásai segítettek elő

a hazai régizene–repertoár másik nagy ágát, a 16. századi históriás énekekhez való visszanyúlást is, hiszen mind Tinódi Sebestyén dallamait, mind a *Hofgreff–énekeskönyv* anyagát ő adta közre. Az előadás hangzó példák segítségével próbálja meg kimutatni Szabolcsi Bencének a korai magyar régizenemozgalmra gyakorolt hatásait.

Tóth–Knapecz Kata, Horváth–May Dániel és Szabó Bálint Martin György örökségének gondozása a BTK Zenetudományi Intézetben

Előadásunkban a BTK Zenetudományi Intézet Népzene– és Néptáncutató Osztály és Archivum táncgyűjteményt gondozó tevékenységét és aktuális feladatait tekintjük át. A Néptánc Archivum alapjait Martin György rakta le, azonban öröksége nem korlátozódik az általa felgyűjtött adatok és publikációinak összességére. Előadásunk Martin gyűjteménygyarapító tevékenységén túl kitér a gyűjtemény integratív szerepére a tudomány és a táncházmozgalom között, valamint Martin szemléletének mai korba való átültetésének lehetőségeire. Bemutatjuk, milyen feladatokkal és milyen kihívásokkal nézünk szembe az archivum digitalizálása, korszerű kezelése és anyagainak közreadása során, és melyek a jövőbeli lehetőségeink, elsősorban a megőrzés és minél szélesebb körű hozzáférés biztosítása terén.

Varga Sándor Gondolatok a mezőszéki táncdialektus belső tagolódásáról

Bár az elmúlt évtizedekben a néprajz–kulturális antropológia, ezen belül az etnokoreológia és a táncantropológia is egyre hangsúlyosabban a jelenkori kutatások felé fordul, ugyanakkor nem szabad elfeledkeznünk a klasszikus földrajz–történeti témákról sem. A történeti antropológia és a mikrotörténet–írás megközelítéseit, elméleteit és módszereit a történeti néprajz és folklorisztika korábbi kérdésfelvetéseivel kritikus módon összeillesztve újabb távlatok nyílhatnak a tudományágunk előtt. Előadásomban az erdélyi Mezőség hagyományos paraszti táncművészetének térbeli tagolódásáról beszélek. Az 1990–es évektől kezdve gyűjtött adatok fényében igyekszem pontosítani a Martin György által meghatározott külső és belső határvonalakat. Ezzel párhuzamosan a magyar néptáncutató táji–történeti vizsgálódásaival kapcsolatban vetek fel néhány olyan kérdést, amelyek segíthetnek a korábbi megközelítés alapjául szolgáló elméletek kritikai felülvizsgálatában. Úgy vélem, hogy ezek használatával lehetőségünk nyílna kiegészíteni, tovább gondolni Martin György torzóban maradt vizsgálatait is.

A KONFERENCIA SZERVEZŐI

Richter Pál
Riskó Kata
Varga Sándor

